

Barcino Paterna Civitas

Jaume Juan Castelló

A propòsit de l'aleshores recent descobriment a Barcelona d'una nova inscripció romana d'època de Caracalla,¹ en el mateix núm. 25 d'*Emerita*, corresponent a l'any 1957, apareixen dos escrits de Mariner que tracten dels cognomina de la colònia *Barcino*.²

Un d'aquests cognoms, *Faudentia*, de fet no ha significat mai cap problema perquè ja des de Plini³ coneixem de font literària aquesta denominació barcelonesa, i en època moderna, des de finals del segle XV, Jeroni Pau⁴ recorda als seus lectors la tradició antiga.

L'apel·latiu *Iulia*, un dels possibles per a resoldre l'abreviatura *I* de les inscripcions, de fet totes elles part de la col·lecció dedicada a Licini Secund, era confirmat per l'aparició de l'abreviatura en tres lletres *Iul*; i en el cas d'*Augusta*, solució de l'abreviatura *A*, sense confirmació arqueològica en aquell moment, el tenim avui documentat per l'aparició d'un nou epígraf⁵ on també la conjunció de tres lletres *Aug* allunya tota possibilitat de dubte.

¹ S. Mariner, IRB, p. 30, nº 23 = G. Fabre - M. Mayer - I. Rodà, IRC IV, nº 23.

² S. Mariner, "Colonia Faventia Iulia Augusta Patricia (?) Barcino", *Emerita* 25 (1957), pp. 149-158. S. Mariner, "Nota sobre el cuarto cognomen de Barcino", *Emerita* 25 (1957), pp. 499-500.

³ Plini, *Hist. Nat.* 3, 3, 22.

⁴ Jeroni Pau, *Barcino*, cap. 11 = Jeroni Pau, *Obres*, ed. M^a.A. Vilallonga, 2 vols., Barcelona (Curial) 1986, vol. I, p. 301.

⁵ Trobada el mes de desembre de 1970. S. Mariner, IRB add. 2, p. 216 = G. Fabre - M. Mayer - I. Rodà, IRC IV, nº 76.

L'autèntic embolic l'ha format l'altre cognom, que fins aleshores només apareixia escrit com a *P*, i que des d'aquell moment se'ns documenta *Pat*. ¿Podria ja seguir essent lògic mantenir la solució *Pia*, com vol la llarga tradició, que segons sembla arranca com a mínim d'Antoni Agustí,⁶ segueix amb Flórez i Villanueva, i arriba fins a la seva presència al CIL II,⁷ quan una altra lectura, *Patricia*, suggerida per les ara tres lletres *Pat* de la nova inscripció, sembla que se'ns imposa amb tota evidència? Aquest és, resumit, el plantejament del primer dels escrits de Mariner: la proposta de llegir *Patricia*, desbancant l'antic *Pia*, com a cognom de *Barcino*, com a més probable que d'altres com ara *Patens*,⁸ i no abans d'haver descartat una altra possibilitat que ja havia considerat Flórez,⁹ *Paterna*, la qual en opinió de Mariner perd punts en oposició a *Patricia* degut al fet que, precisament a Hispània, *Patricia* és el cognom que porta una altra ciutat de tan alt prestigi com Còrdova.

El cas és que en el segon dels escrits de Mariner a què hem al·ludit, de fet una breu nota de sàvia i pressurosa rectificació, es retracta de la seva proposta anterior pel fet d'haver comprovat dos extrems: primer, que *Pia*, contràriament al que abans havia afirmat, és cognom d'altres ciutats (aquest aspecte, a hores d'ara, ja no té cap repercussió per al nostre cas); i segon, que *Paterna* és cognom també d'altres ciutats, com ara Narbona o Arles, més properes a Barcelona que no pas Còrdova. Degut a aquesta última circumstància, no dubta Mariner, sense necessitat ja de grans argumentacions, que si havia estat el pes de Còrdova el que havia fet decantar-se la balança, serà ara el de les ciutats veïnes el que la farà moure en sentit invers. Suggereix doncs que cal acceptar que el cognom més plausible és *Paterna*, i de fet fins al moment present aquesta hipòtesi pràcticament no ha trobat contradictors.¹⁰

Tornem però al pare Flórez. Després d'argumentar a favor de la solució *Pia*, E. Flórez diu textualment: "Otros recurren a Paterna, que tampoco es dictado autorizable." Amb raó reflexiona Mariner que el que seria potser més interessant seria saber quin autor o quins autors havien llegit *Paterna* i en quins textos.

Amb to humorístic, el propi Mariner, després d'agrair al prof. Bastardas les seves puntualitzacions bibliogràfiques entorn de l'origen de la lectura

⁶ *Diálogos de medallas, inscripciones y otras antigüedades*. Ex Bibliotheca Ant. Augustini Archiepiscopi Tarraconensis. Tarragona (Felipe Mey) 1587. Per a tota la història de l'omissió de l'explicació de la *P* al diàleg 7 i la menció al diàleg 9, vegeu Mariner *op. cit.* pp. 152-153.

⁷ E. Hübner, *Corpus Inscriptionum Latinarum II*, Berlin, 1869, p. 599, i sense novetats al corresponent suplement de 1892, p. 981.

⁸ S. Mariner, *op. cit.*, p. 158 nota.

⁹ E. Flórez, *España Sagrada*, XXIX, pp. 5-6.

¹⁰ R. Wiegels, *Die Tribunsinschriften des römischen Hispanien. Ein Katalog*, Berlin 1985, pp. 96-98. De fet, l'autor manifesta encara dubtes, considerant el cognom de Còrdova no posició contrària.

Pia, qualifica l'afer de "bola de nieve arqueològica", "bola" que passa a relatar.

Pensem que, en sentit paral·lel al cas de *Pia* i Antoni Agustí, podem afegir a aquest escorcoll detectivesc un altre episodi complementari no menys enrevessat, i que també serveix d'il·lustració i ornat de la nova lectura *Paterna*.

En el fons de manuscrits de la Reial Acadèmia de la Història (tom VIII de la col·lecció de Villanueva. Sign. 9/4565) es guarda un escrit autògraf de J. Villanueva, copiat per ell mateix de l'original existent aleshores a la biblioteca dels Carmelites Descalços de Barcelona i avui a la Biblioteca Universitària de Barcelona amb el núm. 64 del catàleg de manuscrits.

El text correspon a la crònica llatina de Jaume I, és a dir, a la que, en opinió avui majoritària, és la traducció que Pere Marsili va portar a terme de la crònica o *Llibre dels Feys del Rei En Jacme*, translladant-la del català al llatí. Com és sabut, aquest valuós document no es limita a traduir el text català sinó que en molts punts amplifica considerablement els continguts. Aquest és el cas, entre d'altres, del capítol 13 del llibre II (la divisió en llibres i capítols és la del propi Marsili, i correspon al cap. 54 de la versió catalana).

Quan, a punt de decidir els detalls de conquesta de Mallorca, se celebren corts a Barcelona, a la manera del literari catàleg de les naus cadascun dels pròcers exposa la seva adhesió i quantifica la seva participació en l'empresa. Un d'ells, Pere Grony (*Grunnius* o *Grunni* en la versió llatina), s'alça en representació de la ciutat de Barcelona i comença la seva intervenció, molt més parc en la versió catalana, amb les paraules que llegeix així Villanueva:

Iam magna tempora sunt ex culpis et peccatis gentium quod civitates nostrae nullam habuerunt materiam gaudii, nullam exultationis occasionem, sed quasi maestitia affectae diutius siluerunt. Solum unum gaudium ab annis pluribus haec nostra Barchinona, quae ceteris Paterna civitas est et dicitur, recepisse se recolit cum dotata fuit vestra praesentia prima vice...

Però l'afer no és tan simple com així. La lectura *Paterna* no és gens segura al ms. U (el de la Biblioteca Universitària de Barcelona). De fet, a la dificultat de lectura que comporta una minúscula del segle XIV de reduidíssimes dimensions cal afegir-hi el deteriorat estat del cromatisme de la tinta, llegible avui amb gran dificultat i pràcticament impossible de reproduir fotogràficament. Mantenim en conseqüència el dubte si bé ens decantaríem per la lectura *patria*.

Villanueva, però, corregeix la seva primera lectura *patria*, cal suposar que no immotivadament, i la transforma en *paterna*, com es veu a la fotografia, on s'entén l'origen de la vacil·lació: 1) si cal llegir *n o ri*, i 2) si hi ha o no el

senyal d'abreviació *er* sobre la línia. Hem de dir que en els altres mss. que hem pogut comprovar (el de la Biblioteca de Catalunya i el de l'Arxiu de la Corona d'Aragó) la lectura és *patria*, la mateixa que dona l'edició de M^a.D. Martínez.¹¹ ¿Per què doncs llegeix *Paterna* Villanueva? La resposta és clara: o bé perquè al seu temps es llegia bé i clarament *Paterna*, o bé perquè no li ve de nou aquest apel·latiu, que (tot sigui dit) millora el text notablement.

En el primer cas la deducció és òbvia: tindríem detectat un testimoni del cognom *Paterna* exhibit per *Barcino* molt anterior al de les altres tradicions, sobre l'origen del qual no en podem precisar res de segur, però amb una vigència aparentment important no solament entre erudits sinó pretesament popular (*est et dicitur*) en els primers anys del segle XIV. I aquest testimoni ens convidaria a sospitar que o bé l'exemple de les ciutats d'Arles i Narbona, amb tan importants lligams de proximitat física i política amb Barcelona, va inspirar l'esperit erudit de Marsili o bé que aquella tradició antiga que atorgava a la ciutat de *Barcino* l'apel·latiu de *Paterna* era encara viva els primers anys del segle XIV en un grau que, per ara, és poc precisable.

En la segona de les hipòtesis, si bé l'antiguitat del testimoni és rebaixada en 500 anys, segueix essent una lectura ben anterior a la proposta de Mariner i molt poc posterior al críptic text de Flórez. Afegim que el pare Villanueva, quan tracta la qüestió dels cognoms de Barcelona,¹² proposa el tradicional *Pia*, encara que hem vist que hi ha evidents raons per afirmar que coneixia almenys un d'aquests "otros" misteriosos de Flórez que "recurren a Paterna". És possible que el fet que aquest coneixement no es vegi reflectit en la seva obra sigui degut a un simple problema de cronologia, és a dir, que conegués el testimoni després de donar a la impremta el volum sobre Barcelona (sobre aquest aspecte no hem fet cap tipus d'indagació), i és també possible que no donés importància al detall. Però Villanueva conegué de ben a prop un text que, almenys segons la seva pròpia lectura, aplicava a Barcelona el cognom *Paterna* (i, dit sigui de passada, en un context prou adient), encara que no n'hagi deixat cap rastre, com en el cas d'Antoni Agustí, en els seus escrits més divulgats i coneguts.

¹¹ M^a.D. Martínez San Pedro, *La crónica latina de Jaime I*, Almería 1984, edició d'altra banda poc acurada i poc útil pel que fa a l'aparat crític.

¹² J. Villanueva, *Viaje literario a las Iglesias de España*, XVIII, pp. 282-283.

quasi maeritia affectae diutius.
diurnis ab annis pluribus haec no-
terij. ^{et} Patra civitay est et dicitur
dotata fuit vestra ^{parentia} ~~prosentia~~ foris.

FIG. 1: Correcció de la lectura *Patria* en *Paterna* en l'autògraf de J. Villanueva. Ms. De la Reial Acadèmia de la Història. Sign. 9/4565